

1. Polinomok gyűrű fölött

A polinom definíciója.

Polinom

Legyen R kommutatív, egységelemes gyűrű. R fölötti egyhatározatlanú polinomnak nevezzük az $f(x) = a_0 + a_1x + a_2x^2 + \dots + a_nx^n$ formális kifejezéseket, ahol $n \geq 0$ egész szám és $a_0, \dots, a_n \in R$. Ezek halmaza $R[x]$.

Egyenlőség

Két polinom akkor *egyenlő*, ha együtthatóik megegyeznek (x^j együtthatója ugyanaz a két polinomban minden $j \geq 0$ -ra).

Nullapolinom

A *nullapolinom* az a polinom, amelynek minden együtthatója nulla. Ugyanúgy 0 jelöli, mint az R nullelemét. Minden $c \in R$ elemet *konstans* polinomnak tekintünk.

Polinomok összege, különbsége.

A nulla együtthatójú tagokat igény szerint írjuk ki:

$$\begin{aligned} & a_0 + a_1x + a_2x^2 + \dots + a_nx^n = \\ & = a_0 + a_1x + a_2x^2 + \dots + a_nx^n + 0 \cdot x^{n+1} + 0 \cdot x^{n+2} + \dots \end{aligned}$$

Megállapodunk abban, hogy $0 = a_{n+1} = a_{n+2} = \dots$

Így bármely két polinomot ugyanannyi taggal írhatunk fel.

Összeg és különbség

$$f(x) = a_0 + a_1x + a_2x^2 + \dots + a_nx^n$$

$$g(x) = b_0 + b_1x + b_2x^2 + \dots + b_nx^n$$

összege és különbsége:

$$(f + g)(x) = (a_0 + b_0) + (a_1 + b_1)x + \dots + (a_n + b_n)x^n$$

$$(f - g)(x) = (a_0 - b_0) + (a_1 - b_1)x + \dots + (a_n - b_n)x^n.$$

Polinomok ellentettje és szorzata.

Ellentett

Az $f \in R[x]$ *ellentettje* h , ha $f + h = 0$. Az ellentett jele $h = -f$.

Az $f(x) = a_0 + a_1x + \dots + a_nx^n$ (egyetlen) ellentettje

$$h(x) = (-f)(x) = (-a_0) + (-a_1)x + \dots + (-a_n)x^n.$$

A kivonás az ellentett hozzáadása: $g - f = g + (-f)$.

Szorzat

$(a_0 + a_1x + \dots + a_nx^n)(b_0 + b_1x + \dots + b_mx^m)$ -ben x^k együtthatója legyen $c_k = a_0b_k + a_1b_{k-1} + \dots + a_kb_0$.

Azaz $(fg)(x) = \sum_{k=0}^{m+n} c_kx^k$, ahol $c_k = \sum_{j=0}^k a_jb_{k-j} = \sum_{j+\ell=k} a_jb_\ell$.

Tétel

$R[x]$ is egységelemes, kommutatív gyűrű ezekre a műveletekre.

Polinom fok.

Definíció

Ha $f(x) = a_0 + a_1x + \dots + a_nx^n \in R[x]$, ahol $a_n \neq 0$, akkor f fok n . Jele: $\text{gr}(f)$.
A nullapolinomnak nincs fok.

Tétel

Ha R nullosztómentes gyűrű, akkor $\text{gr}(fg) = \text{gr}(f) + \text{gr}(g)$. Így ha R nullosztómentes, akkor $R[x]$ is az.

Bizonyítás

$f(x) = a_0 + a_1x + \dots + a_nx^n$ és $g(x) = b_0 + b_1x + \dots + b_mx^m$ szorzatában x^{n+m} együtthatója a_nb_m . Ez nem nulla, ha a_n és b_m nem nulla, mert R nullosztómentes.
Megjegyzés: Szorzásnál a főegyütthatók és a konstans tagok is összeszorzódnak, hiszen fg konstans tagja nyilván a_0b_0 .

A polinomgyűrű egységei.

Definíció

Legyen R egységelemes gyűrű és $r, s \in R$. Ha $rs = 1$, akkor r balinverze s -nek, s jobbinverze r -nek. (Kétoldali) inverz: balinverz és jobbinverz is: $rs = sr = 1$.
Invertálható elem, vagy egység: van inverze.

Tétel

Ha R (egységelemes, kommutatív és) nullosztómentes, akkor az $f \in R[x]$ polinom pontosan akkor egység, ha egy olyan konstans polinom, amely egység R -ben.

Bizonyítás

Ha $fg = 1$, akkor $\text{gr}(f) + \text{gr}(g) = 0$, így f és g konstans.

Megfordítva, ha $c \in R$ egység, akkor $1/c \in R[x]$.

2. Polinomok gyökei

Behelyettesítés polinomba.

Polinomfüggvény

Legyen R kommutatív, egységelemes gyűrű és $b \in R$.

Az $f(x) = a_0 + a_1x + a_2x^2 + \dots + a_nx^n \in R[x]$ polinom b helyen felvett helyettesítési értéke $f^*(b) = a_0 + a_1b + a_2b^2 + \dots + a_nb^n \in R$. Az $f^* : R \mapsto R$ az f -hez tartozó polinomfüggvény. Az $f^*(b)$ kiszámítása: Horner elrendezéssel. A b gyöke f -nek, ha $f^*(b) = 0$.

A gyöktényező kiemelhetősége

A $b \in R$ akkor és csak akkor gyöke az $f \in R[x]$ -nek, ha van olyan $q \in R[x]$, hogy $f(x) = (x - b)q(x)$. Az $x - b$ a b gyökhöz tartozó gyöktényező.

Több gyöktényező kiemelése.

Tétel (Kiss-jegyzet, 2.4.7. Tétel)

Ha R (kommutatív, egységelemes és) nullosztómentes, akkor minden $0 \neq f \in R[x]$ fölírható $f(x) = (x - b_1) \dots (x - b_k)q(x)$ alakban, ahol a (nem feltétlenül különböző) $b_1, \dots, b_k \in R$ az f -nek az összes R -beli gyökei, és q -nak nincs gyöke R -ben.

A bizonyítás kulcslépése

Addig emelünk ki gyöktényezőket, ameddig lehet. Legfeljebb $\text{gr}(f)$ lépésben biztosan megállunk: $f(x) = (x - b_1) \dots (x - b_k)q(x)$, ahol q -nak már nincs gyöke.

Belátjuk, hogy f -nek nincs más gyöke, mint $b_1, \dots, b_k$. Valóban, ha $f^*(b) = 0$, akkor $(b - b_1) \dots (b - b_k)q^*(b) = 0$. A nullosztómentesség miatt valamelyik tényező nulla. De $q^*(b) \neq 0$, ezért $b - b_j = 0$ valamelyik j -re. Azaz $b = b_j$.

Gyöktényező a nem nullosztómentes esetben.

Példa (Kiss-jegyzet, 2.4. Szakasz)

Legyen $R = \mathbb{Z}_8$ és $f(x) = x^2 - 1$ másodfokú polinom. A $\mathbb{Z}_8$ gyűrű 8 elemét végigpróbálgatva a gyökök $1, 3, 5, 7$. (Páratlan szám négyzete nyolccal osztva 1-et ad maradékul.) Azaz egy másodfokú polinomnak négy gyöke van.

Magyarázat

$x^2 - 1 = (x - 1)(x + 1)q(x)$, ahol a $q(x) = 1$ -nek nincs gyöke. $x = 3$ helyettesítéssel $0 = 3^2 - 1 = (3 - 1)(3 + 1) = 4 * 2$. Vagyis a probléma az, hogy $\mathbb{Z}_8$ nem nullosztómentes. Ugyanígy $x^2 - 1 = (x - 3)(x + 3)$ is teljesül, azaz a gyöktényező alak nem egyértelmű.

A különböző gyökökhöz tartozó gyöktényezőket egyszerre csak nullosztómentes gyűrű fölött lehet kiemelni.

A gyökök száma.

A polinomok azonossági tétele

Ha R kommutatív, egységelemes és nullosztómentes:

- (1) Minden polinomnak legfeljebb annyi gyöke van, mint a fok.
- (2) Ha két, legfeljebb n -edfokú polinom több mint n helyen megegyezik, akkor egyenlők (együtthatóik megegyeznek).
- (3) Ha R végtelen gyűrű, és az f^* és g^* polinomfüggvények egyenlők, akkor $f = g$. Ha R véges, akkor van két különböző polinom, melyek polinomfüggvénye ugyanaz.

Bizonyítás

- (1): Egyszerre kiemelhetők a gyöktényezők.
  - (2): Alkalmazzuk (1)-et a két polinom különbségére.
  - (3): Ha R végtelen, akkor (2)-ben van „elég” elem.
- Véges gyűrű fölött csak véges sok polinomfüggvény van.

Véges gyűrű fölötti polinomfüggvények.

Példa

Legyen $R = \mathbb{Z}_2$. Ekkor az x^k -hoz tartozó polinomfüggvény minden $k \geq 1$ esetén ugyanaz: az identitás. **Valóban:** x^k értéke $x = 0$ -nál 0 és $x = 1$ -nél 1.

Legyen $R = \mathbb{Z}_p$ ahol p prím. Ekkor az x^p -hez és x -hez tartozó polinomfüggvény ugyanaz. **Valóban:** A kis Fermat-tétel szerint $p \mid x^p - x$ minden x egészre.

$\mathbb{Z}_p$ fölött $x^{p-1} - 1 = (x-1) \dots (x-(p-1))$. **Valóban:** $\mathbb{Z}_p$ test, a két oldal különbsége legfeljebb $p-2$ fokú, mert x^{p-1} kiesik, de az $1, 2, \dots, p-1$ helyeken megegyeznek.

HF: Lássuk be Wilson tételét: $p \mid (p-1)! + 1$, ha p prím.

3. Hatvány és többszörös gyűrűben

Hatvány és többszörös.

Definíció (Kiss-jegyzet, 2.2.17. Definíció)

Legyen $*$ asszociatív művelet és n pozitív egész. Ekkor a^n jelentse az n tényezős $a * a * \dots * a$ szorzatot. Ez az a elem n -edik hatványa. Ha a művelet jele $+$, akkor a^n helyett na -t írunk. Ez az a elem n -szerese (többszörös).

Ha a $*$ szorzásra van 1 egységelem, akkor legyen $a^0 = 1$. Ha a $+$ összeadásra van nullelem, akkor legyen $0a = 0$.

Ha a -nak van egy b inverze, akkor legyen $a^{-n} = b^n$. Ha a -nak van egy b ellentettje, akkor legyen $(-n)a = nb$.

Értelmeztük az egész kitevőjű hatvány (többszörös) fogalmát. Így minden gyűrű elemeit tudjuk egész számokkal „szorozni”.

A hatványozás tulajdonságai.

Állítás (Kiss-jegyzet, 2.2.18. Gyakorlat)

Legyenek a és b invertálható elemek egy asszociatív, egymás mellé írással jelölt műveletre nézve, és m, n egész számok. Ekkor a következők teljesülnek.

- (1) a^{-n} az a^n inverze.
- (2) $a^m a^n = a^{m+n}$.
- (3) $(a^m)^n = a^{mn}$.
- (4) Ha a és b felcserélhetőek ($ab = ba$), akkor $(ab)^n = a^n b^n$.

Az analóg állítások érvényesek hatvány helyett többszörösre is.

Bizonyítás

Positív kitevőkre egyszerű leszámplálás. A többi esetben esetszétválasztás (HF).

Tagonkénti hatványozás.

Állítás (Kiss-jegyzet, 3.3.20. Feladat)

Legyen p prímszám, és R olyan kommutatív gyűrű, amelyben minden elem p -szerese nulla. Ekkor $r, s \in R$ esetén $(r + s)^p = r^p + s^p$: tagonként lehet p -edik hatványra emelni.

Bizonyítás

A binomiális tétel alkalmazható minden kommutatív gyűrűben. Egyszerű számelméleti megfontolás, hogy a $\binom{p}{j}$ binomiális együttható osztható p -vel, ha $1 \leq j \leq p - 1$.

Alkalmazás

$\mathbb{Z}_p$ -ben $2^p = (1 + 1)^p = 1^p + 1^p = 1 + 1 = 2$. Azaz $p \mid 2^p - 2$. Ugyanígy $3^p = (1 + 1 + 1)^p = 1^p + 1^p + 1^p = 3$. HF: belátni a kis Fermat-tételt.